

Светлана Милашиновић¹

Матица српска Нови Сад

Лексикон писаца — Лексикографско одељење

РЕЛИГИОЗНОСТ КАО ЈЕДАН ВИД ТУМАЧЕЊА ПОЕТИКЕ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

САЖЕТАК: Религија код Настасијевића има функцију да одговори на многа егзистенцијална питања и проблеме који муче човека у његовом како духовном, тако и материјалном свету. У том правцу размишља и Љубомир Симовић („Лирски кругови Momчила Настасијевића”, *Дупло дно*, Београд 2001, стр. 227-255) тврдећи да Настасијевић сматра да се проблеми егзистенције решавају на нивоу религије а не историје, те из тог разлога варијације кључних библијских мотива заузимају централно место у његовом стваралачком опусу: Откровење Јованово (песма „Предвечерје”, циклус *Бдења*), Књига пророка Јоне (песма „Родитељу”, циклус *Бдења*), Књига Постања (песма I, циклус *Речи у камену*), Безгрешно зачеће (песма „Вест”, циклус *Магновења*), а називи прва три циклуса *Јутарње*, *Вечерње*, *Бдења* више су него јасна асоцијација на богослужбени канон. Следећи траг Љубомира Симовића, покушаћемо да на примеру симболике бројева и библијске семантике покажемо значај хришћанске, али и предхришћанске тематике у Настасијевићевом стваралаштву. У овако датом кључу треба ишчитавати и четрнаест есеја из одељка *Есеји о уметности и књижевности* четврте књиге *Сабраних дела Momчила Настасијевића* у редакцији Новице Петковића, јер су они, верујемо, ништа друго до права потврда Настасијевићеве тезе по којој је уметност у потпуности изједначена са религијом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: религија, уметност, традиција, бројеви, Питагорејци, Библија, поезија, есеји, семантика биља, цикличност.

„У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Реч беше Бог. Она беше у почетку у Бога. Све је кроз њу постало, и од онога што је постало ништа није постало без ње. У њој беше живот, и живот беше светлост људима. Светлост заблиста у тами, и тама је не обухвати”²

Преиспитујући увек актуелну проблематику утврђивања природе односа уметности и религије, Мирча Елијаде³ приметио је да је основна функција уметности да преведе религијско искуство и метафизичку концепцију света и људског постојања у конкретну, тј. репрезентативну форму (без обзира да ли је реч о примитивној, фолклорној уметности или филозофском систему). Према томе, сваки религијски израз у уметности представља сусрет између човека и божанског. У

¹ smilasinovic2@gmail.com

² *Јеванђеље по Јовану*; 1, 2, 3, 4, 5

³ Мирча Елијаде, *Симболизам, свето и уметности*, Гутенбергова галаксија, Крушевац 2006.

древним периодима културе бележи се да божанско може бити манифестовано и у природним објектима (камење, биље...)⁴ и у разним деловима универзума (рај, звезде, водена бића...)⁵. Средњи век доноси откриће о постојању духовног човека (божанско се испољава кроз лик бого-човека, Исуса Христа),⁶ док је епоха ренесансе установила везу између природе и човека, да би нововековна антропологија спојила све то, и успоставила чврсту веру у људску културу и природног човека.⁷

Видимо да је предмет интересовања и религије и уметности у ствари човекова природа. То нас води ка закључку да је природа ништа друго до савршено уметничко дело, те идеја о јединству материјалног и духовног коју је утемељила нововековна антропологија, постаје основа за модерну концепцију о целовитости уметности и њеном јединству са религијом: "Ако је живот недељив, онда материјално и духовно јесу, упркос свим противностима, битни делови живота, људске егзистенције и природе уопште. И уметност то изузетно показује: постоји мноштво прелаза материјалног у духовно; а потом, у уметничким делима, у њиховим духовним сферама, успостављени су многобројни односи прелаза и преноса између тзв. чулног и спиритуалног, успостављене су, у ствари њихове поетске хармоније."⁸

Од изласка песничке збирке *Пет лирских кругова* (1932) па све до смрти (1938), Настасијевић је забринут над судбином модерног човека, јер је у потпуности свестан опасности великог отуђења које различитим достигнућима модерног доба (у првом реду техничким) прете том човеку. Спас види у Христу: „Јер ко је Христос ако не, у последњем тренутку и са чудном тачношћу поклапања времена и про-

⁴ О манифестовању божанског кроз објекте из природе у Настасијевићевом стваралаштву биће речи нешто касније у овом раду.

⁵ Присетимо се Настасијевићеве песме "Вест" (циклус *Речи у камену*) у којој имамо паганску верзију мотива свете свадбе - припрема земље за свети брак из кога ће понићи и сношај са небом.

⁶ Настасијевићев есеј "У одбрану човека" (први пут објављен у часопису *Пут* 1933. године) говори о томе да човека може да брани и одбрани једино Богочовек, а то је нико други до Исус Христ. Потврду овим тврдњама проналазимо у песмама "Струна" (циклус *Магновења*) и у X песми циклуса *Речи у камену*.

⁷ Ђорђе Ј. Јанић у тексту "Бог у поезији Момчила Настасијевића" (*Теолошки погледи*, год. IV, бр. 1, Бг 1971, стр. 63-74) уочио је да је Настасијевић религиозну проблематику посматрао уско везано са животним проблемима човечанства: "За њега је светска култура била једно велико море а сваки народ река која утиче у њега. Свака река уноси у море своје специфичне састојке чинећи на тај начин морску воду интересантнијом. Самородност културног наслеђа једног народа је најважнији елеменат приликом оцењивања вредности једне културе. Тако Настасијевић пише у есеју "За матерњу мелодију": *Свима припада само ко је кореном дубоко у родно тле. Јер опшечовечанско у уметности колико је цветом изнад толико је кореном испод националног.*" (стр. 65)

⁸ Славко Леовац, "Момчило Настасијевић: Песник духовних виђења и сржи", *Поезија и традиција*, Српска књижевна задруга, Београд 1995, стр. 186

стора, *остварени лик човека*; кад је изгледало да ће наше самонамучено биће до у корен упропастити себе, с једне стране скамењеном лажју једне оклоп-врлине; с друге, изопаченим начелом живота, разорном слашћу сумње; да угушив себе собом, остане од човека само тврди оклоп; да изопачио се у сопственог црва, самом себи најслађи, разједа се до пуног самоуништења.”⁹, а једини излаз у уметности просветљеној Богом: ”Човек је ту истакнут у први план. Дате му циновске мере. Све остало, и природна појава, и твар, само је саставни, само неумитни део њега. Од њега тек настаје права драма. Драма у Богу, једини пут у суштину, неизбежан људском створу.”¹⁰

Видимо, дакле, да се Настасијевић залаже за уметност која је сама по себи једнака религији, а није у потпуности религиозна по свом садржају (то нам јасно наговештава и горе наведени цитат из текста „Неколике белешке о Достојевском”, јер ако је човек истакнут у први план, онда је то изванатан од религије где је у првом плану Бог). Најбољи пример је песма ”Храм” (циклус *Магновења*). Упркос наслову који на први поглед недвосмислено указује на чињеницу да пред собом имамо песму религиозног садржаја, с једне стране то је песма о пропасти човечанства, а са друге стране то је песма о животу и удесу рађања.

Читајући на овај начин песму ”Храм”, долазимо до закључка да религија код Настасијевића има функцију да одговори на многа егзистенцијална питања и проблеме који муче човека у његовом како духовном, тако и материјалном свету. У том правцу размишља и Љубомир Симовић¹¹ тврдећи да Настасијевић сматра да се проблеми егзистенције решавају на нивоу религије а не историје, те из тог разлога варијације кључних библијских мотива заузимају централно место у његовом стваралачком опусу: Откровење Јованово (песма ”Предвечерје”, циклус *Бдења*), Књига пророка Јоне (песма ”Родитељу”, циклус *Бдења*), Књига Постања (песма I, циклус *Речи у камену*), Безгрешно зачеће (песма ”Вест”, циклус *Магновења*), а називи прва три циклуса *Јутарње*, *Вечерње*, *Бдења* више су него јасна асоцијација на богослужбени канон.

Следећи траг Љубомира Симовића, покушаћемо да на примеру симболике бројева и библијске семантике покажемо значај хришћан-

⁹ Момчило Настасијевић, ”У одбрану човека”, *Есеји, Белешке, Мисли*, Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. IV, прир. Н. Петковић, Дечје новине - Српска књижевна задруга, Горњи Милановац - Београд 1991, стр. 73

¹⁰ Момчило Настасијевић, ”Неколике белешке о Достојевском”, *Есеји, Белешке, Мисли*, Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. IV, прир. Н. Петковић, Дечје новине - Српска књижевна задруга, Горњи Милановац - Београд 1991, стр. 60

¹¹ Љубомир Симовић, ”Лирски кругови Момчила Настасијевића”, *Дупло дно*, Београд 2001, стр. 227-255

ске, али и предхришћанске тематике у Настасијевићевом стваралаштву.

Ако пажљивије погледамо Настасијевићев поетски опус¹² уочићемо да његових *Седм лирских кругова* (*Пет лирских кругова*, *Магновења*, *Одјеци*)¹³ садрже укупно 75 песама распоређених на следећи начин: *Јутарње* и *Вечерње* имају по 9 песама, *Бдења* и *Магновења* по 13, *Глухоте* 10, *Речи у камену* 14, а *Одјеци* само 7.

Бројеви су по мишљењу Питагорејаца (VI век пре Христа) својеврсни кључ за одржавање хармоничних односа у космосу, те због тога представљају и симболе божанског поретка света (дакле незаобилазан су фактор у тумачењу саме религије). У овом контексту можемо тумачити и Настасијевићев поетски опус – Број девет као последњи у низу бројева истовремено заокружује животни циклус и најављује почетак новог. Стога, у свом основном значењу и садржи идеју поновног рађања и клијања (Жена носи девет месеци; Богиња Лета трпи порођајне болове девет дана и ноћи; Зевс је створио девет муза током девет љубавних ноћи). У првом циклусу *Јутарње*, Настасијевић се руководи изворним значењем броја девет – све је процват, рађање, зора (о томе сведоче и нелични наслови песама који потичу из природе: "Фрула", "Јасике", "Извору", "Румена кап", "Зора", "Ђурђевци", "Сан у подне", "Грозд", "Дафина"). Доминирају ведри тонови, основна боја је бела – боја живота.¹⁴ Последња песма овог циклуса ("Дафина" – названа по цвету који наговештава близину смрти, јер се сади на гробовима; верује се да расте у самом средишту раја, а под њим је смештена постеља посута сваковрсним биљем, у првом реду босиљком и

¹² У овом раду приликом навођења и цитирања Настасијевићеве поезије користиће се следеће издање - Момчило Настасијевић, *Поезија*, Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. I, прир. Н. Петковић, Дечје новине - Српска књижевна задруга, Горњи Милановац - Београд 1991

¹³ Настасијевић је за живота објавио само једну збирку песама, *Пет лирских кругова*, и то у сопственом издању (Београд 1932, штампарија "Дом малолетника"). Ово издање служило је као подлога за каснија прештампавања лирских кругова - *Јутарње*, *Вечерње*, *Бдења*, *Глухоте* и *Речи у камену*. Након песникове смрти, његови пријатељи објављују *Целокупна дела* у девет књига (Београд 1938-1939). Пета књига носи назив *Песме* (садржи *Пет лирских кругова* и још два циклуса, *Магновења* и *Одјеци*, штампана према Настасијевићевој рукописној заоставштини).

¹⁴ „Шта шуме јасике беле,
пречисте горске деве,
сребрне кад им стреле
јутарње сунце хитне,
и зраком кликну шеве?” ("Јасике", стр. 12)

или

„Хеј, на белом коњу
зори ми зора и девојка.
Стани не мини,
ороси ову жал” ("Зора", стр. 15)

ружом¹⁵) полако нас уводи у циклус *Вечерње*. Мења се атмосфера, животни пут ближи се крају, те стога број девет овде симболизује крај циклуса, близину смрти. Време је за стезање петље и свођење рачуна (песме "Љиљани", "Биљкама", "Вечерња", "Чесми крај пута", "Позној", "Врбе", "Сутон", "Труба", "Сестри у покоју"). Већ самим насловом прве песме, Настасијевић најављује узвишен и свечан тон који ће пленили свим песмама овог циклуса. Љиљан се зове и богородичин цвет јер је Арханђел Гаврило када је навестио Девици Марији да ће зачети Исуса, држао баш овај цвет у руци.¹⁶ Настасијевић унеколико одступа од изворног значења које је, као што видимо, позитивно јер најављује радостан догађај, рођење спаситеља, док је с друге стране, код поменутог песника негативно јер се везује за смрт:

„Топи се дан.
По златном одру девице мру,
драгане болу,
сестре моје миле.”¹⁷

Све се смирује, утихњује, уснива,¹⁸ те прелази у самоћу и тишину а напоследку и у смрт која постаје један од основних мотива наредног циклуса (*Бдења*). Овај циклус садржи тринаест песама. Још у Антици овај број сматран је бројем који доноси несрећу (Након што је свој кип додао киповима дванаесторице богова, Филип Македонски убијен је у позоришту). Слично значење проналазимо и нешто касније, у Библији (На последњој вечери Христа са апостолима има укупно тринаест људи – дванаест апостола и Христ; тринаесто поглавље Откровења говори о антихристу и звери¹⁹). Сличну симболику "злосрећног" броја провлачи у циклусу *Бдења* и Настасијевић. Према томе, већ у првој песми овог циклуса ("Молитва") песник најављује страдање и несрећу²¹ која врхунац достиже у последњој песми – "Роди-

¹⁵ Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Српска академија наука и уметности - Српска књижевна задруга, Београд 1985, стр. 85

¹⁶ Исто, стр. 25

¹⁷ "Љиљани", циклус *Вечерње*, нав. дело, стр. 23

¹⁸ "Сам ја.

Настајем чудно
из овог настајања,

сном те дубље ме све буди" ("Љиљани", стр. 23)

¹⁹ „Видех затим излазити из мора звер која имаше седам глава и десет рогова, и на роговима десет круна, а на главама својим имена хулна". (*Откровење Јованово*, 13)

²⁰ „Јер и пакао је твој,

и пропоје.

Запалим топло из ове опорине тела.

И корен по корен мање

моме страдању" ("Молитва", стр. 35)

тељу”.²² Све умире, и природа (“Мировање дрвећа”, “Сиви тренутак”, “Предвечерје”) и вољена жена (“Госпи”, “Јединој”) и породица (“Гробној”, “Брату”, “Родитељу”). Песник – човек је све више усамљен (“Две ране”, “Осама на тргу”, “Траг”) и окреће се Богу:

„Обол ми пружи, мајко,
по дрхтај Бога
ја њима на дар,
божјак ја распевани.”²³

Усамљеност подразумева тишину која постаје доминантан мотив наредног циклуса (*Глухоте*). Нимало случајно, поменути циклус има десет песама. Овај број су још Питагорејци сматрали симболом универзалног стварања (*тетрактиса* – њему су присезали, њему су се заклињали). Знамо да је Настасијевићев стваралачки принцип тежио да реч разгради на звук. Да би то постигао он прво мора постићи да реч потпуно заћути. Први корак ка томе свакако су песме циклуса *Глухоте*:

„О, не
шапата неспокоју овом,
вапаја не.

И до неба кад,
и пакла,
тежи тим срцу мук.

О мируј,
претешко моје,
ками камена мене,
мукла стено.”²⁴

Број десет између осталог симболише и јединство, целовитост (Десет божјих заповести – само онај ко их се придржава без изузетка може бити у потпуности остварен човек²⁵). У том контексту може се тумачити и број песама у циклусу *Глухоте* (песме немају наслов, већ

²² ”Но вољом, те не саздала ме,
Пут отварам, ево,
Себи за уништење,
Нерођен ма за мир.” (Родитељу”, стр. 50)

²³ ”Божјак”, стр. 37

²⁴ Песма I, ”Глухоте”, стр. 53

²⁵ ”Мојије рече народу: Не бојте се, јер Бог дође да вас искуша, и да пред очима својим имате страх његов, да не бисте грешили”. (*Постање*, 20; 21, 22).

су обележене римским бројевима од један до десет – то нам јасно говори да су у питању делови целине, у овом случају поеме). У календару древног племена Маја, десети дан у месецу означен је као злослутан и злокобан, припада смрти јер долази иза деветог који је познат и као дан болести. На трагу веровања племена Маја је и Настасијевић, и код њега смрт долази иза болести, што је јасно назначено у последњој, десетој песми овог циклуса:

„Бол,
и зацрнело.

Ал' хоћу, јер бива,
рана ли,
дубоко да је жива.

Из пакла овог
за зраку некуд раја.

Из греха
да је неко свет.

И муку овом,
и мутњи,
да није краја.

За благослов тај
на веки, на веки клет.”²⁶

Четрнаест је број смрти (настаје сабирањем броја седам са самим собом, а знамо да је број седам на неки начин најави ”последњих времена” – у Нојевом ковчегу налази се седам чистих животиња; Христа на последњи пут прати седморица ученика. Ако завиримо мало дубље у прошлост сетићемо се и Есхилове трагедије *Седморица против Тебе*). Управо толико песама садржи циклус *Речи у камену*, а нимало случајно истоветан је број есеја о уметности и књижевности објављених у критичком издању *Сабраних дела Момчила Настасијевића* у редакцији Новице Петковића.²⁷ Песник пева о смрти – човека²⁸

²⁶ Песма X, „Глухоте”, стр. 62

²⁷ Српска књижевна задруга је у сарадњи са Дечјим новинама из Горњег Милановца 1991. године објавила *Сабрана дела Момчила Настасијевића* у IV књиге (I - *Поезија*, II - *Драме*, III - *Проза* и IV - *Есеји, Белешке, Мисли*).

²⁸ ”Живоме живо кржави дуг,
брат брата једе,
друга друг.

Једе, а поједене
неманска већ утроба их вари
зле у гору крв.” (песма II, *Глухоте*, стр. 66)

и његовог оствареног лика, Христа.²⁹ Ову идеју разрадиће у потпуности, у есеју ”У одбрану човека”,³⁰ објављеним годину дана након изласка збирке *Пет лирских кругова*: ”Корен, дакле, и добре и зле коби човекове у томе је што, родив се извитоперен, неизграђен, ненађен, на своме неизбежном путу тражења, изгуби се и изопачи, јер се није изградио и нашао.”³¹ јер ”... ко је Христос ако не, у последњем тренутку и са чудном тачношћу поклапања времена и простора, *остварени лик човека*.”³²

Наредна два циклуса (*Магновења* и *Одјеци*) дефинишу коначан песников став, живот је само одјек смрти. О томе нам јасно говори број песама у оквиру циклуса. *Магновења* имају тринаест песама (песник се поново враћа несрећи, усуду и смрти). Миодраг Павловић³³ овај циклус види као неку врсту природног продужетка претходног циклуса (*Речи у камену*). Наиме, Павловић поменути циклус описује као збир појединачних песама сложеније структуре које су изнутра подељене бројевима на одељке тако да свака песма подсећа на структуру циклуса *Речи у камену*, али у малом. Најважније песме овог циклуса су: ”Порука”, ”Пут”, ”Туга у камену”, ”Храм”, ”Речи из осаме”, ”Мисао”.³⁴ Последњи циклус (*Одјеци*) броји укупно седам песама. Рекли смо да је број седам с једне стране број смрти (циклус *Речи у камену*). С друге стране, ово је и број који означава свети дан, намењен одмору (сетимо се овом приликом Старог Завета и прве књиге Мојсијеве *Постање* у којој је забележено да је Бог првих шест дана у недељи стварао свет, док је седмог дана уживао у благодетима свога дела), седам је Христових изрека, седам је чуда. Напослетку, седам је

²⁹ ”Крст на раскршћу
ту наука.

Сина не распесте ви,
распео се сам...” (песма Х, „Глухоте”, стр. 74)

³⁰ Рукопис није сачуван па се не зна година његовог настанка, а први пут је објављен у часопису *Пут* (1933/34)

³¹ Момчило Настасијевић, ”У одбрану човека”, *Есеји, Белешке, Мисли*, Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. IV, прир. Н. Петковић, Дечје новине - Српска књижевна задруга, Горњи Милановац - Београд 1991, стр. 72

³² Исто, стр. 73

³³ Миодраг Павловић, ”Момчило Настасијевић”, *Есеји о српским песницима*, Просвета, Београд, 2000.

³⁴ Најважнија песма по нашем мишљењу је ”Туга у камену” која на неки начин представља синтезу основних мотива ранијих циклуса - Тугу усамљеног човека који је изгубио све, и породицу, и Бога, а напослетку и себе, ништа не може да исказе:

”Ни реч, ни стих, ни звук
тугу моју не каза;
а дуге свеудиљ неке
небо и земљу
спаја и спаја лук” (”Туга у камену”, стр. 93)

број који симболизује свеукупност универзума у кретању (4 /земља са четири стране света/ + 3 /небо/), те седам је небеса у којима бораве анђеоски редови (анђели су као што знамо Божија војска, они преносе његове наредбе и бдију над светом). У овом контексту треба посматрати и песме циклуса *Одјеци* – све се поново буди ("Јутро"), оживљавају сећања ("Туга", "Сећање", "Из осаме"), завршава се још једна од многобројних реинкарнација древне приче о надигравању живота и смрти. Песник се опредељује за живот пре свега – изнад религије, историје и мита.

Настасијевићева поетика функционише као и религија, открива истину постојања и вредност ствари. Користећи поменуте библијске мотиве, те формуле преузете из икоса, записа, псалама и стихира (Радуј се, ликуј у песмама циклуса *Речи у камену*, "Мисао" и "Радосно опело" – циклус *Магновења*, "Позној" – циклус *Вечерње*; Алилуја, Хвалите господа у песми "Предвечерје" – циклус *Бдења*) он учвршћује своју тезу о религији која је изједначена са уметношћу: "Стварати, толико је у самом начелу човека да и најмањи стваралачки потез из корена је људског бића и суштински значи рођење из духа. Отуда и сумња у смисао стваралаштва поистоветљује се са сумњом у смисао самог живота."³⁵

У овако датом кључу треба ишчитавати и четрнаест есеја из одељка *Есеји о уметности и књижевности* четврте књиге *Сабраних дела Момчила Настасијевића* у редакцији Новице Петковића, јер су они, верујемо, ништа друго до права потврда Настасијевићеве тезе по којој је уметност у потпуности изједначена са религијом -песникова религиозна размишљања темеље се на три претпоставке, односно три компоненте. Све три претпоставке свој почетни импулс добиле су у Настасијевићевом првом написаном есејистичком тексту "Неколико рефлексја из уметности",³⁶ да би се кроз неколико наредних есеја само продубљивале и уобличавале. Прва говори о томе да су уметници потомци старих врачева, те на тај начин уводи магичност као једну од доминантних особина уметности. Знамо да је магија саставни део религијског обреда примитивних народа, тако да ову тврдњу можемо сматрати првом компонентом Настасијевићеве тезе о једнакости уметности и религије (поменути текст "Неколико рефлексја из уметности"); друга претпоставка односи се на Настасијевићеву дуалистичку

³⁵ Момчило Настасијевић, "Религиозно осмишљење уметности", *Есеји, Белешке, Мисли*, Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. IV, прир. Н. Петковић, Дечје новине - Српска књижевна задруга, Горњи Милановац - Београд 1991, стр. 93

³⁶ Први Настасијевићев есејистички текст "Неколико рефлексја из уметности" написан је 1922. године, а то је година коју неки проучаваоци (П. Милосављевић, М. Павловић, М. Матицки) виде као преломну тачку Настасијевићевог стваралачког опуса, јер управо те године и од тог текста песник дефинитивно раскида са законима предратне поезије и почиње да ради на развоју сопственог стила.

концепцију која кулминира у лику богочовека, који у себи мири наизглед непомирљиве компоненте, добро и зло (текст "Неколике белешке о Достојевском"), то је уједно и друга компонента тезе о једнакости уметности и религије. Трећа и завршна компонента односи се на човеков пут ка коначној самоспознаји који се постиже кроз стварање, а то је једна од основних одлика и религије (Бог као творац света) и уметности (уметник као творац уметничког дела). Ова компонента долази до изражаја у текстовима "О жељи" и "У одбрану човека", да би свој потпуни облик (као коначну потврду тези о једнакости уметности и религије) остварила у тексту "Религиозно осмишљење уметности".

Први есеј зове се "Неколико рефлексција из уметности", а последњи "Религиозно осмишљење уметности". То нам већ довољно говори о цикличном карактеру Настасијевићевог дела. Круг ће се затворити онога тренутка када песник спозна да су од памтивека танке границе између уметности и религије заувек избрисане: "А изнад и испод обојега, високо и дубоко, стоји стваралачки потез, који је сам по себи победа без борбе, јер потврдом себе као апсолутног добра у корену ништи зло, јер у себи носи сву силу отелотворене љубави."³⁷ Остали есеји ("Неколико рефлексција о уметности и уметничком стилу", "Белешке за апсолутну поезију", "За матерњу мелодију", "Белешке за стварну реч", "Белешке за стварну мисао I", "Белешке за стварну мисао II", "Белешке о неопходности израза", "Неколике белешке о Достојевском", "О жељи", "У одбрану човека", "За хуманизацију музике", "Против машинизације уметности") су нека врста путоказа која нам могу помоћи да што потпуније спознамо песникову "религију", односно поетику.

ЛИТЕРАТУРА:

Елијаде, Мирча, „Божанства: уметност и божанско”, *Симболизам, свето и уметности*, Гутенбергова галаксија, Крушевац 2006, стр. 101-113.

Јанић, Ђорђе Ј., „Бог у поезији Момчила Настасијевића”, *Теолошки погледи*, год. IV, бр. 1, Београд 1971, стр. 63-74.

Леовац, Славко, „Момчило Настасијевић: песник душевних виђења и сржи”, *Поезија и традиција*, Српска књижевна задруга, Београд 1995, стр. 181-223.

Настасијевић, Момчило, „Поезија”, *Сабрана дела Момчила Настасијевића*, књ. I, прир. Н. Петковић, Дечје новине – Српска књижевна задруга, Горњи Милановац – Београд 1991.

Настасијевић, Момчило, „Есеји, Белешке, Мисли”, *Сабрана дела Момчила Настасијевића*, књ. IV, прир. Н. Петковић, Дечје новине – Српска књижевна задруга, Горњи Милановац – Београд 1991.

³⁷ Момчило Настасијевић, „Религиозно осмишљење уметности”, *Есеји, Белешке, Мисли*, Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. IV, прир. Н. Петковић, Дечје новине – Српска књижевна задруга, Горњи Милановац – Београд 1991, стр. 96

Павловић, Миодраг, „Момчило Настасијевић”, *Есеји о српским песницима*, Просвета, Београд 2000, стр. 307-351.

Симовић, Љубомир, „Лирски кругови Момчила Настасијевића”, *Дупло дно*, Београд 2000, стр. 227-255.

Чајкановић, Веселин, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Српска академија наука и уметности – Српска књижевна задруга, Београд 1985.

Svetlana Milašinovic

RELIGIOSITY AS ONE ASPECT TO INTERPRET THE POETICS OF MOMČILO NASTASIJEVIĆ

Summary

In the writings of Nastasijevic, religion has the function of answering many existential questions and problems troubling man in both his spiritual and material worlds. Ljubomir Simovic (*The Lyrical Circles of Momcilo Nastasijevic*, Duplo dno, Belgrade 2001, pp. 227-255) is of the same opinion, claiming that Nastasijevic believes that existential problems are solved on the level of religion and not history: therefore variations of a number of Biblical motifs take the central place in his creative opus: the Revelation by John (poem "The Eve", *The Vigil Cycle*), the Book of Prophet Jonah (poem "To The Parent", *The Vigil Cycle*), The Book of Genesis (poem I, *Cycle Words in the Stone*), Immaculate Conception (poem "The News", *The Moments Cycle*). The titles of his first three cycles *The Morning*, *The Evening*, *Vigil* serve as more than a mere association to the liturgical canon. Following in Ljubomir Simovic's footsteps, we will try to present the importance of Christian but also pre-Christian subject matter in Nastasijevic's creative work on the example of number symbolism and Biblical semantics. We should read the fourteen essays from the section *Essays on Art and Literature* from the fourth book of *The Collected Works of Momcilo Nastasijevic* edited by Novica Petkovic following the given key points, as in our opinion they present nothing but the true acknowledgement of Nastasijevic's thesis that art is completely leveled with religion.